

**Інститут проблем виховання
Академії педагогічних наук України**

ГАРЯЧА СВИТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК:37.034.373.31

**ВИХОВАННЯ ОСНОВ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ молодших
ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**

13.00.07 - теорія і методика виховання

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ-2010

Дисертацією с рукопис.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Інституті проблем виховання АПН України.

Пілімітні керівник: кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Журба Катерина Олександрівна,
Інститут проблем виховання АПН України,
провідний науковий співробітник
лабораторії морального та етичного виховання.

Офіційні опонент: доктор педагогічних наук, професор,
Хоружа Людмила Леонідівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
проректор з наукової роботи;

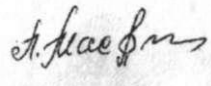
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Докукіна Олена Михайлівна,
Інститут проблем виховання АПН України,
вчений секретар.

Захист дисертації відбудеться 18 травня 2010 р. о 14 -од. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.Ш в Інституті проблем виховання АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині Інституту проблем виховання АПН України (04060, м. Київ, вул. М Берлінського, 9).

Автореферат розіслано 16 квітня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Масол

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшої гостроти набуває проблема моралі та етичної культури, посилення їх ціннісного аспекту. Етична культура виступає способом осягнення дійсності, є спрямовуючою силою до вершин моралі, людського духу, усвідомлення цінності людського життя, особливо в умовах суспільно-економічної кризи. Це актуалізує необхідність переходу від авторитарних до гуманістичних принципів виховання підростаючого покоління, утвердження цінностей добра, справедливості, честі, гідності, совісті, обов'язку, відповідальності. У цьому контексті особливої ваги набуває виховання основ етичної культури молодших школярів, яке передбачає формування ціннісного ставлення до себе, оточуючих, Батьківщини, природи. Все це обумовлює вдосконалення змісту, форм і методів етичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Проблема морального і етичного виховання знайшла втілення у державній національній програмі „Діти України”; законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”; „Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності”, в Указі Президента України „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”; „Національній доктрині розвитку освіти” та інших нормативних документах, що стосуються навчання і виховання учнів початкової школи.

Потреба у вихованні основ етичної культури у молодших школярів зумовлена необхідністю реалізації та втілення гуманістичного підходу, що ґрунтується на ціннісному ставленні до дитини і повазі до її гідності, як умови особистішого становлення.

Нині існують розбіжності у декларуванні принципів гуманістичної етики та практичному втіленні авторитарної; суперечності між розумінням важливості суб'єкт-суб'єктних відносин учителя і учня та реальним ставленням до дитини виключно як до об'єкту виховання; між потребою в інтеріоризації етичних цінностей і обмеженістю навчально-виховного процесу у вихованні основ етичної культури; між усвідомленням необхідності консолідації зусиль усіх учасників виховного процесу та їх реальною розмежованістю.

Молодший шкільний вік є сенситивним для виховання основ етичної культури, оскільки в цей період закладається підґрунтя світосприйняття, активно формується моральна сфера, інтеріоризуються етичні цінності, усвідомлюється необхідність моральних якостей, поведінки, дотримання етикетних норм.

Аналіз стану дослідженості основ етичної культури молодших школярів свідчить про постійну увагу вчених різних галузей до проблеми моралі на методологічному, теоретичному та практичному рівнях.

На методологічному рівні проблема відображена в працях; представників ідеалістичної філософії (Д.Юма); феноменології (Е.Гуссерля); персоналізму (Е.Мун'є); інтуїтивізму (Дж.Мура), неофрейдизму (Е.Фромма); українських

філософів (М.Ковалинського, Г.Сковороди). Проблеми етики і моралі вивчалися й сучасними філософами (Н.Багдасар'ян, Н.Голик, А.Гусейнов, І.Льяєва, О.Золотухіна-Аболіна, В.Лозовий, О.Назаренко, В.Разін, М.Тофтул).

Формування моральної свідомості та етичних почуттів стало об'єктом вивчення вітчизняних (І.Бех, Л.Виготський, В.Ефроїмсон, С.Рубінінгейн, П.Якобсон, С.Якобсон) і зарубіжних психологів (Д.Б'юджентал, Л.Кольберг, А.Маслоу, Р.Мей, К.Роджерс, В.Франкл, Ш.Шустер).

Вагомий внесок у дослідження окремих аспектів виховання етичної культури у дітей зробили Ш.Амонашвілі, Т.Зюзіна, О.Савченко, Є.Субботський, Л.Хоружа, А.Фок; обґрунтували гуманістичний підхід до виховання етичної культури в умовах становлення в Україні громадянського суспільства - Н.Ганнусенко, К.Журба, В.Киричок, К.Чорна, які у своїх дослідженнях вказують на взаємозв'язок етичної і моральної культури, де остання впливає з першої і ґрунтується на ній.

Питання етичних цінностей висвітлюються у працях В.Білоусової, Т.Гуменнікової, Л.Кузьміної, А.Шемшуріної, Н.Щуркової. Моральне виховання є об'єктом дослідження і сучасних зарубіжних педагогів М.Соте, Дж.Фуотса та ін. Хоча ці роботи і складають значний науковий доробок, однак, далеко не всі аспекти виховання у молодших школярів основ етичної культури знайшли в них цілісне і повне висвітлення.

Зважаючи на психолого-педагогічну значущість проблеми та її недостатню розробленість у теорії і практиці, нами була визначена тема дисертаційного дослідження: „Виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання АПН України і є складовою теми „Виховання і умшійістїчних цїнностей школярів" (державний реєстраційний н°010м кишм)). Гему дослідження затверджено вченою радою Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України (протокол №4 від 31.03. 2005 р.) та узгоджено на засіданні бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол №10 від 20.12.2005 р.).

Мета дослідження - здійснити цілісний науковий аналіз проблеми, розробити та експериментально апробувати педагогічні умови виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Гіпотеза дослідження: виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі буде ефективним за умов: збагачення змісту навчально-виховного процесу початкової школи ідеями гуманістичної етики, запровадження активних та інтерактивних форм і методів його реалізації; підготовки вчителів до виховання у молодших школярів основ етичної культури; забезпечення взаємодії школи з сім'єю та іншими соціальними інститутами у плані виховання у молодших школярів основ етичної культури; дотримання усіма учасниками навчально-виховного

процесу основних положень гуманістичної етики.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати проблему виховання основ етичної культури молодших школярів у науковій літературі та педагогічній практиці.
2. Уточнити сутність поняття „основи етичної культури" стосовно молодших школярів.
3. Визначити структуру, критерії, показники та виявити рівні вихованості основ етичної культури в учнів початкової школи.
4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Об'єкт дослідження - процес морально-етичного виховання учнів початкової школи.

Предмет дослідження — педагогічні умови виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Теоретичну основу дослідження складають антропоцентричний і гуманістичний підходи, згідно з якими людина є найвищою цінністю суспільства (І.Кант, А.Маслоу, Е.Фромм, В.Кремень); особистісно орієнтований (Ш.Амонашвілі, І.Бех, О.Сухомлинська) та діяльніший (Л.Виготський, С.Рубінштейн) підходи, які є запорукою формування внутрішнього світу дитини; положення про закономірності розвитку дітей молодшого шкільного віку (О.Савченко, Л.Хоружа), теоретико-методичні положення про організацію процесу виховання основ етичної культури (В.Бакштановський, Ю.Соґомонов, К.Чорна, А.Шемшуріна, Н.Щуркова), теоретичні засади взаємодії педагогів і батьків (О.Коберник, Т.Кравченко, В.Оржеховська, Л.Повалій).

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувалися загальнонаукові методи дослідження - **теоретичні**: аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, що дало змогу визначити об'єкт, предмет, мету дослідження, сформулювати його завдання, уточнити сутність поняття „основи етичної культури", визначити особливості виховання основ етичної культури у дітей молодшого шкільного віку; узагальнення, порівняння, систематизація, за допомогою яких здійснено теоретичне обґрунтування змісту, форм і методів оптимізації виховання основ етичної культури в учнів молодшого шкільного віку; **емпіричні**: опитування, анкетування, бесіди з учнями та вчителями, інтерв'ювання, діагностичні методи (тести, рейтинг, педагогічні ситуації), пряме, опосередковане спостереження, аналіз продуктів творчої діяльності дітей (міні-твори, „незакінчені речення"), експериментальні методи (педагогічний експеримент: констатувальний, формувальний етапи, контрольні зрізи), конструювання форм та способів взаємодії педагогів, батьків, учнів та інших соціальних інститутів з метою діагностики і виявлення рівнів вихованості основ етичної культури у дітей молодшого шкільного віку; **статистичні** (методи математичної статистики з метою обробки експериментальних даних і аналізу динаміки досліджуваних явищ і підведення підсумків дослідження).

Експериментальною базою дослідження було обрано ЗОШ І-Ш ступенів №№4,7 м. Черкас, ЗОШ І-Ш ступенів №1, НВК „ЗОШ І-Ш ступенів №3 - колегіум" м. Сміли Черкаської обл.; ЗОШ І-Ш ступенів №6, гімназії імені С.Д. Скляренка м. Золотоноші Черкаської обл.; Конончанської ЗОШ І-П ступенів Канівського р-ну Черкаської обл.; ЗОШ І ступеня „Мрія" м. Кіровоград, Трепівської ЗОШ І-Ш ступенів Знамянського р-ну Кіровоградської обл.; СШ І-Ш ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов №57 м. Херсон; Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників.

У констатувальному та формуальному експерименті брало участь 456 учнів 1-4-х класів, 218 батьків і 68 вчителів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому:

- *вперше* розроблено педагогічні умови оптимізації процесу виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі (збагачення змісту навчально-виховного процесу ідеями гуманістичної етики, запровадження активних та інтерактивних форм і методів його реалізації; підготовки вчителів до виховання у молодших школярів основ етичної культури; забезпечення взаємодії школи з сім'єю та іншими соціальними інститутами в плані виховання у молодших школярів основ етичної культури; дотримання основних положень гуманістичної етики); розроблено критерії та показники вихованості основ етичної культури молодших школярів;

- *уточнено* сутність поняття „основи етичної культури" стосовно молодших школярів: це інтегральне утворення, що поєднує сукупність знань про базові етичні цінності, такі як добро, справедливість, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність, уявлення про способи прояву відповідних особистісних моральних якостей, їх поцінування і вміння керуватися ними у взаєминах з іншими людьми при здійсненні морального вибору та роботі над собою; схарактеризовано компоненти етичної культури;

- *подальшого розвитку набули* основні положення гуманістичного та особистісно орієнтованого підходів у вихованні основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні у педагогічну практику школи змісту, форм і методів виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі школи, курсу для вчителів початкової ланки в системі післядипломної освіти „Виховання етичної культури вчителя як необхідна умова сучасного виховання", навчально-методичного посібника для вчителів початкових класів „Етичний калейдоскоп", двох навчальних посібників для дітей "Моя Черкащина", „Маленькі українці подорожують країнами Євросоюзу", що спрямовувалися на забезпечення педагогічних умов оптимізації процесу виховання основ етичної культури в учнів 1-4-х класів.

Результати дослідження можуть бути використані при розробці навчально-методичних посібників, програм і методичних рекомендацій для вчителів початкової школи, методичної літератури з підвищення педагогічної культури батьків, як доповнення до навчальних програм з педагогіки та

методики виховної роботи для студентів педагогічних вищих навчальних закладів та слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Наукові положення дисертаційного дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Черкаської загальноосвітньої школи І-Ш ступенів №4 Черкаської міської ради (довідка №279 від 30.11.2009р.), Черкаської загальноосвітньої школи І-Ш ступенів №7 Черкаської міської ради (довідка №333 від 30.10.2009 р.); Смілянської загальноосвітньої школи І-Ш ступенів №1 Смілянської міської ради, Смілянського навчально-виховного комплексу „загальноосвітня школа І-Ш ступенів №3-колегіум" Смілянської міської ради (довідка №299 від 12.11.2009 р.); Золотоніської загальноосвітньої школи І-Ш ступенів №6 Золотоніської міської ради (довідка №318 від 15.11.2009 р.), Золотоніської гімназії імені С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради (довідка №285 від 23.11.2009 р.); Конончанської загальноосвітньої школи І-П ступенів Канівської районної ради Черкаської області (довідка №78 від 04.11.2009 р.); Кіровоградської загальноосвітньої школи І ступеня „Мрія" Кіровоградської міської ради (довідка № 449 від 10.12.2009 р.), Трепівської загальноосвітньої школи І-Ш ступенів Знамянської районної ради Кіровоградської області (довідка №94 від 14.12.2009 р.); Херсонської спеціалізованої школи І-Ш ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов №57 Херсонської міської ради (довідка №40 від 07.12.2009 р.); Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників (довідка №01-07/169 від 15.12.2009 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати доповідалися під час виступів на Міжнародній науково-практичній конференції „Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи" (Умань, 2007), на восьми Всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Теоретико-практичні реалії сучасного виховання дітей та учнівської молоді" (Київ, 2005), „Культурно-ціннісні витоки сучасного виховання особистості" (Київ, 2006), „Особистість ХХІ століття: проблеми виховання та шляхи їх вирішення" (Київ, 2007), „Сучасні технології розвитку професійності майбутніх учителів" (Умань, 2008), „Соціально-педагогічні засади виховання морально-гармонійної особистості" (Київ, 2008), „Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах ВНЗ" (Умань, 2009), „Цінності особистості у контексті викликів сучасності" (Київ, 2009) „Січневі педагогічні читання: педагогічна наука і освіта: проблеми і перспективи" (Сімферополь, 2009); на трьох обласних науково-практичних конференціях „Здорова дитина - здорова нація" (Черкаси, 2007), „Шкільна освіта як перспектива духовного розвитку" (Черкаси, 2007), „Психолого-педагогічні умови створення безпечного середовища для розвитку особливих дітей" (Черкаси, 2008), на Міжнародних педагогічних читаннях з гуманної педагогіки "Щоб дарувати дитині іскорку знань, вчителю треба увібрати море Світла..." (Київ, 2009); на трьох Всеукраїнських педагогічних читаннях: Перші Педагогічні читання „Без серця, що зрозуміємо..." (Київ, 2006), Другі Всеукраїнські Педагогічні Читання „У чаші дитини сяє зародок зерна культури" (Київ, 2007), Треті Всеукраїнські Педагогічні Читання „Істине виховання

дитини - у вихованні самого себе" (Київ, 2008); на обласних педагогічних читаннях „Істинне виховання дитини у вихованні самих себе" (Черкаси, 2008); на п'яти Всеукраїнських науково-практичних семінарах „Особливості організації навчально-виховного процесу початкової школи у новому 2006-2007 навчальному році" (Київ, 2006), „Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі" (Київ, 2008); „Актуальні аспекти морально-духовного виховання молодших школярів" (за матеріалами курсу „Християнська етика в українській культурі" (Київ, 2008); „Особливості організації навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладах у 2008/2009 навчальному році. Запровадження інноваційних технологій у закладах післядипломної педагогічної освіти" (Івано-Франківськ, 2008), „Педагогічна майстерність учителя початкових класів у сучасних умовах функціонування загальноосвітніх навчальних закладів" (Ужгород, 2009); на засіданнях лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання АПН України (2005-2010 рр.), на методичних об'єднаннях вчителів початкових класів (2006-2010 рр.).

Особистий внесок автора у посібнику „Я і Україна": Людина серед людей" (співавтор Ільїна К.Д.) полягає у розробці комплексу вправ до уроків громадянської освіти; у посібнику „Моя Черкащина" (співавтори: Біленька Н.Д., Добровольська Л.Н., Цегельник А.П.) - у розробці чотирьох тем: „Хата моя біла хата", „Хліб усьому голова", „Українські національні страви", „Колискові на Черкащин" та дидактичної гри для дітей „Черкаський віночок"; у навчальному посібнику для учнів 3-4-х класів „Маленькі українці подорожують країнами Євросоюзу" (співавтори Добровольська Л.Н., Чепурна Н.М.) - у розробці вступу та дев'яти тем: „Болгарія - країна троянд", „Угорщина - казкова країна-сад", „Чехія - країна богемського скла", „Франція - фабрика моди", „Іспанія - країна вогненного фламенко", „Португалія - найзахідніша країна Європи", „Ірландія - смарагдовий острів", „Королівство Велика Британія", „Данія - батьківщина казкаря Андерсена чи казкова країна Півночі", та настільної гри для дітей, у статті (співавтор Журба К.О.) „Формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання" в обґрунтуванні необхідності застосування інноваційних форм роботи.

Публікації. Матеріали з досліджуваної проблеми висвітлені у 14 публікаціях, 8 із яких - одноосібні. Це 7 статей, надрукованих у фахових виданнях ВАК України (із них одна у співавторстві), 3 навчально-методичні посібники (із них один у співавторстві), 2 навчальні посібники (у співавторстві), 2 статті в інших фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 15 додатків на 62 сторінках, списку літератури (всього 203 найменування, з них - 17 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації 243 сторінки, з них основного тексту 163 сторінки. Робота містить 13 таблиць на 16 сторінках, 2 гістограми на двох сторінках, 1 схему на одній сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, сформульовано гіпотезу, теоретичні основи, розкрито наукову новизну, методи, практичне значення роботи, особистий внесок здобувача, наведені дані щодо апробації та впровадження результатів.

У першому розділі - „**Теоретико-методологічні засади виховання основ етичної культури у молодших школярів**" - здійснено аналіз досліджуваної проблеми у філософській, психологічній і педагогічній літературі; уточнено сутність і структуру основ етичної культури; вивчено стан вихованості основ етичної культури у молодших школярів у навчально-виховному процесі.

У філософії поняття „етичної культури" на сьогодні не має однозначного тлумачення. По-різному його характеризують та визначають представники ідеалістичної філософії (Д.Юм), феноменологічної методології (Е.Гуссерль), персонатизму (Е.Мун'є), екзистенціанізму (П.Рікер), інтуїтивізму (Д.Мур). Нами розглянуто концептуальні положення Е.Фромма, Р.Хеєра, які стосуються сутності авторитарної і гуманістичної етики, що було визначальним в окресленні педагогічних умов виховання основ етичної культури молодших школярів у сучасних умовах.

У межах нашого дослідження, а саме, формування діяльнісного компоненту виховання основ етичної культури молодших школярів, цінними є погляди сучасних філософів Н.Багдасар'ян, Н.Голик, А.Гусейнова, І.Ільєвої, І.Зеленкової, О.Золотухіної-Аболіної, М.Каган, В.Лозового, В.Малахова, О.Назаренко, В. Разіна, Г. Сагач, М. Тофтула, які визначають етичну культуру в суспільно-історичному контексті і пов'язують її з практикою людських взаємин.

У зарубіжній і вітчизняній психології у дослідженні етичної культури можна виділити такі напрями: екзистенційний (Д.Б'юджентал, Р.Мей), особистісно-центричний (К.Роджерс), психоаналітичний (А.Адлер, В.Франкл, З.Фрейд), гуманістичний (А.Маслоу), когнітивний (Л.Кольберг, Ж.Піаже), практичний (М.Соте, Ш.Шустер), біолого-генетичний (В.Ефрїмсон, Н.Кольцов, С.Четверіков), культурно-історичний (Л.Виготський, С.Рубінштейн), діалогічний (С.Іконнікова), особистісно зорієнтований (І.Бех).

Розгляд вікових особливостей розвитку молодших школярів, висвітлених у роботах Ш.Амонашвілі, В. Бакштановського, І. Беха, Т.Зюзіної, Л.Кузьміної, О.Ніконової, Г.Полякової, Ю.Согомонова, Н.Соловйової, С.Субботського, А.Фок, А.Шемшуріної, Н.Щуркової, які своєю виховною практикою стверджували пріоритетність зазначеного напрямку, дають підстави стверджувати, що цей віковий період є найбільш сприятливим для виховання основ етичної культури.

Аналіз гуманістичної педагогіки Г.Васяновича, О.Савченко, В.Сухомлинського, О.Сухомлинської, Л.Хоружої, П.Чернікова дає змогу виділити поліаспектність етичної культури, яка охоплює всі сфери життя

дитини і виявляється у ставленні до рідних, оточуючих, природи, Батьківщини, мови, праці.

Проблема виховання етичної культури у дітей різного віку є пріоритетною у роботах В.Білоусової, К.Журби, В.Киричок, К.Чорної, котрі доводять, що гуманістичні цінності визначають зміст сучасного виховання етичної культури, які мають відігравати впереджальну роль у розбудові Української держави.

У працях зарубіжних педагогів (Д.Фоуст, К.Страйк) відображені закономірності виховання етичної культури у дітей через формування моральних і етичних потреб та інтересів.

Виховання основ етичної культури у молодших школярів - складний процес, основою якого є прищеплення дітям гуманістичних якостей і цінностей, системи світоглядних координат, вищих цілей і відповідних до них поведінкових і етикетних норм, спрямованих на самореалізацію сутнісних сил і здібностей дитини.

Виховання культури особистості ґрунтується на гуманістичній етиці, яка утверджує ставлення до людини як до найвищої цінності, визначає її право на власний вільний вибір, розвиток і саморозвиток, творчість і самореалізацію власних здібностей і можливостей тощо. Такий підхід акумулює гуманістичні знання, моральні почуття, мотивацію, що визначає внутрішню потребу в етичній поведінці.

Етична культура особистості є не лише результатом виховання, а, в першу чергу, свідомим моральним вибором самої особистості. В етичній культурі індивіда моральні та етичні цінності узгоджуються з його діяльністю і поведінкою. Важливу роль відіграють етичні знання індивіда, які забезпечують засвоєння, інтеграцію, трансляцію і створення нових моральних і етичних цінностей. На основі етичних знань їх особистісного переживання формуються гуманістичні якості, що визначають ставлення індивіда до життя.

Фундаментом етичної культури є етичні цінності, відображені в основних етичних категоріях, в яких розкриваються уявлення людства чи окремого народу про добро і зло, совість і справедливість, відповідальність і обов'язок, честь і гідність, за допомогою яких формується ставлення до життя, оцінюються життєві явища, вчинки, діяльність і спілкування особистості. Етичні цінності (добро, справедливість, честь, гідність, совість, відповідальність, обов'язок) є змістовими складовими етичної культури та спрямовують процес виховання основ етичної культури в учнів 1-4-х класів.

Таким чином, нами уточнено поняття „основи етичної культури”: це інтегральне утворення, що поєднує сукупність знань про базові етичні цінності, такі як: добро і зло, справедливість, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність, уявлення про способи прояву відповідних особистісних моральних якостей, їх поцінування і вміння керуватися ними у взаєминах з іншими людьми при здійсненні морального вибору та роботі над собою.

На етичну культуру мають вплив гуманістична чи авторитарна мораль, котрі визначають кінцеву мету виховання дитини.

Відповідно до результатів аналізу психолого-педагогічних праць нами було розроблено структуру етичної культури та виділено когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти. Структура етичної культури

молодших школярів є динамічною цілісною системою, компоненти якої органічно взаємопов'язані між собою. Визначення структурних компонентів дає підстави для розробки змісту й основних напрямів виховання молодших школярів. Цю структуру враховано при розробці критеріїв, які є ідентичними визначеним структурним компонентам:

- **когнітивний** критерій, показниками якого є знання і уявлення молодших школярів про добро і зло, справедливість, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність, усвідомлення необхідності дотримуватись принципів добра у власному житті, відповідального ставлення до своїх обов'язків, усвідомлення можливих наслідків своїх вчинків;

- **емоційно-ціннісний** критерій, показниками якого є емоційно-позитивне ставлення до базових етичних цінностей, уміння аналізувати і оцінювати життєві явища і події з точки зору гуманістичної етики і етичної культури, потреба керуватися ними у житті, бажання діяти відповідним чином, налаштованість на дотримання етичної культури по відношенню до себе, інших, природи, Батьківщини;

- **діяльнісний** критерій, який включає готовність послуговуватися морально-етичними знаннями та цінностями у власній поведінці, уміння мобілізувати знання і досвід для вирішення етичних проблем у конкретних обставинах, здатність протидіяти злу і насильству, передбачати наслідки власних дій і нести за них відповідальність, покладати на себе обов'язок, контролювати і регулювати свою поведінку, діяти морально за власною спонукою, а не за підказками чи вказівками дорослих.

Визначені нами структурні компоненти, основні критерії та показники вихованості основ етичної культури у молодших школярів сприяли об'єктивній констатації досліджуваного явища.'

Молодий шкільний вік є сенситивним стосовно виховання основ етичної культури, оскільки саме в цей період закладаються базові моральні цінності, усвідомлюється необхідність гуманістичних якостей, формується моральна поведінка та норми етикету.

Отримані у перебігу констатувального експерименту дані програми дослідження, що ґрунтувались на характеристичних параметрах базових етичних цінностей, дали змогу виявити рівні вихованості основ етичної культури у молодших школярів на основі зіставлення уявлень, суджень, мотивів та реальної поведінки дітей за визначеними нами критеріями.

Високому рівню вихованості основ етичної культури у молодших школярів (7,8%) властиві систематизовані знання про базові етичні категорії, осмислені і достатньо глибокі етичні судження. Діти цієї групи усвідомлюють значимість морально-етичних цінностей у реальному житті. Моральні вчинки дітей визначаються гуманістичними та альтруїстичними мотивами. Знання про морально-етичні цінності адекватні мотивам і поведінці. У своєму житті діти керуються принципами добра і намагаються протистояти злу. У них добре розвинене почуття власної гідності, самоповаги. Поведінка дітей цього віку відповідає моральним нормам і характеризується такими добре розвиненими моральними якостями, як справедливість, совість, честь, гідність, обов'язок,

відповідальність.

Для дітей з **оптимальним рівнем** вихованості основ етичної культури (16,0%) характерні добре розвинені моральні якості справедливості, вдячності, обов'язковості, відповідальності товаришкості, хоча знання про базові етичні категорії є не систематизованими і неповними. Діти називають лише окремі характеристики тих чи інших понять. Ставлення до оточуючих є позитивним. Моральні переживання і емоції - стійкими. Правильну, загалом, поведінку можна пояснити звичкою і привченістю дітей до моральних дій. Мотиви поведінки дітей можуть змінюватись і бути як конформістськими, так і альтруїстичними. Хоча діти і виявляють ініціативу, вияви доброти, справедливості, совісності, відповідальності у їхніх ставленнях можуть носити вибірковий характер. Діти відчувають вину і сором за свої вчинки. Стосунки з оточуючими будуються на основі симпатії, поваги і довіри.

Молодші школярі з **середнім рівнем** вихованості основ етичної культури (41,2%), як правило, мають неповні і односторонні уявлення про етичні категорії, їхні знання є доволі схематичними, неповними, а поведінка - ситуативною, не завжди відповідає моральним нормам. Діти цієї групи не завжди розрізняють добро і зло, що позначається і на їхніх вчинках. У стосунках з оточуючими можуть демонструвати нетерпимість, впертість. Часто демонструють байдужість до чужих потреб і проблем. Вони не завжди усвідомлюють свою провину, можуть нехтувати обов'язками, мотиви поведінки - в основному егоїстичні. Етична поведінка цих дітей пояснюється бажанням заслужити похвалу чи уникнути покарання, але не є свідомим вибором чи переконанням.

Низький рівень вихованості основ етичної культури у молодших школярів (35,0%) визначається обмеженими чи хибними знаннями про базові етичні категорії. У своїх моральних діях діти керуються інтуїцією або імпульсами. Деформований і недостатній розвиток мотиваційної сфери спричиняє неадекватну поведінку молодших школярів, перекручування чи хибне розуміння моральних і етичних цінностей, етикетних правил поведінки. У своєму ставленні до інших діти виявляють зухвалість, байдужість, негативізм. Моральні вчинки здійснюють за вимогою і під тиском оточуючих. Діти цієї групи безвідповідальні, нехтують своїми обов'язками, але можуть бути вимогливими до інших, прагнуть примусити когось виконувати свою роботу. Вони не виявляють бажання покращити і змінити себе.

Проведений констатувальний експеримент показав, що причиною низького рівня сформованості основ етичної культури у молодших школярів є відсутність відповідної системи у вихованні дітей, невикористання повною мірою можливостей навчальних предметів і позакласної роботи, одноманітність і неефективність змісту, форм і методів виховання, недостатня активність і підготовленість батьків до виховання основ етичної культури у власних дітей, нерозуміння вчителями основних понять і завдань виховання основ етичної культури у дітей.

У другому розділі - **„Оптимізація процесу виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі сучасної школи”** - аналізується перебіг формуального етапу експерименту за розробленою нами програмою. У ньому розкрито педагогічні умови виховання

основ етичної культури у молодших школярів у ході навчально-виховного процесу, проаналізовано результати дослідження.

Виходячи з логіки теоретичного дослідження, ключових для нашого експерименту наукових позицій, ми здійснювали його у таких взаємопов'язаних напрямках:

- активізація виховного потенціалу навчальних предметів;
- розробка і впровадження ефективних змісту, форм і методів виховання основ етичної культури учнів початкових класів у навчально-виховному процесі;
- підготовка вчителів початкової ланки школи до виховання у молодших школярів основ етичної культури;
- залучення батьків та представників інших соціальних інститутів як суб'єктів виховного процесу до виховання основ етичної культури у дітей молодшого шкільного віку.

У процесі експериментальної роботи були виявлені значні можливості для виховання основ етичної культури у молодших школярів на уроках курсу "Я і Україна": навколишній світ (1-2 класи), громадянська освіта (3-4 класи), читання, української мови, основ здоров'я, музики, образотворчого мистецтва тощо.

Етична насиченість навчальних тем з різних дисциплін забезпечувалась за допомогою:

- актуалізації знань учнів, введення етичних понять, ознайомлення з правилами етикету;
- сприйняття та осмислення отриманих знань за допомогою практикумів (виховні ситуації, художні тексти, аналіз поведінки героїв, життєві приклади);
- самостійного узагальнення та відкриття моральних істин, правил поведінки;
- визначення критеріїв оцінки вчинку згідно із „золотим” правилом етики („не роби іншому того, чого не бажаєш собі”);
- закріплення набутих знань у практичній діяльності (розв'язання моральних задач, виконання творчих завдань, участь у рольових і ділових іграх, аналіз проблемних ситуацій тощо).

Окрім цього на уроках проводилися етичні хвилини та хвилини-цікавинки, які загострювали увагу дітей на етичних проблемах, долучали до моральних цінностей і вчили гуманізму.

Моральна насиченість змісту початкової освіти є важливою складовою виховання основ етичної культури молодших школярів.

У ході позакласної роботи діти мали змогу на практиці реалізовувати етичні знання, набуті на уроках. Використовувалися індивідуальні, мікрогрупові, колективні і масові форми роботи з молодшими школярами. Індивідуальні форми роботи (бесіди, консультації) забезпечували особистісно орієнтований підхід до виховання молодших школярів, сприяли встановленню довірливих і щирих стосунків учня і вчителя, допомагали краще розкрити індивідуальність дитини та забезпечували краще засвоєння нею основ етичної культури. Мікрогрупові форми роботи використовувалися на етапі активного

засвоєння отриманих знань у практичній діяльності і сприяли формуванню у дітей духу команди, товарищкості, дружби. До колективних форм роботи долучались учні всього класу, що виховувало у дітей відповідальність за доручену справу, спільні інтереси, громадянську позицію. У масових формах роботи брали участь діти однієї паралелі, початкової школи чи всієї школи, а також до них долучалися батьки, що дозволяло дітям відчути власну причетність до якоїсь спільної справи, шкільної спільноти, суспільства загалом.

Вихованню основ етичної культури молодших школярів сприяли виховні години, які будувалися на діалогічній взаємодії педагога з дітьми. Сюжет етичного діалогу розгортався з урахуванням вікової специфіки учнів. Його розвиток спрямовувався на опосередкований вплив через емоційне насичення заняття різноманітними методичними формами, включення дітей у гру, творчість, діяльність, виконання вправ, педагогічних задач, тестів, які опирались на життєвий досвід дитини, що сприяло кращому засвоєнню етичних цінностей.

Під час проведення виховних годин вчителями активно використовувалися такі інтерактивні методи, як „Незакінчене речення“, „Мозковий штурм“, „Мікрофон“, які давали змогу кожному учневі висловити власну думку. Методи „Акваріум“, „Два - чотири - всі разом“ сприяли не лише активному обговоренню проблеми, а й пошукам спільного рішення. Методи „Групування“, „Навчаючи - вчусь“ спонукали дітей ділитися досвідом у парах, групах. У „Громадських слуханнях“, „Ток-шоу“, „Інтерв'ю“ брали участь усі учні класу, що сприяло розвитку діалогічного мовлення, культури спілкування, етичних норм поведінки.

У ході виховних годин використовувався комплекс вербальних методів: бесіди, роздуми, розповідь, роз'яснення, пояснення; різноманітні творчі завдання, такі, як „Чарівна квітка“, „Букет побажань“, „Сонячний характер“; метод проблемних ситуацій, привчання, вправлення.

Етичні бесіди (інформаційна етична бесіда, бесіда-повідомлення, бесіда-роздум) використовувалися з метою поглиблення вже набутих на уроках і виховних заняттях етичних знань.

Дієвим засобом у вихованні основ етичної культури були міні-тренинги, що проводилися для молодших школярів („Мої добрі справи“, „Хочу, можу, треба“, „Гості і гостини“, „Даруємо і отримуємо подарунки“, „Український етикет“, „Чи знаєш ти свої права?“, „Природа - наш друг“, „Телефонна розмова“, „Вітальні листівки“, „Непорозуміння, сварки, конфлікти“, „Вчимося жити в дружбі й мирі“, „Передбачай наслідки своїх вчинків“), у ході яких діти відпрацьовували уміння і навички етичної поведінки.

Діти долучалися до основ етичної культури у перебігу ігрової діяльності: у рольових, сюжетно-рольових іграх, іграх-змаганнях, іграх-драматизаціях, іграх-театралізаціях, іграх-подорожах.

У процесі експериментально-дослідної роботи доведено, що шкільна клубна діяльність сприяла розширенню у дітей кола знань про етичні цінності, правила етикету, формуванню комунікативних навичок, моральної поведінки.

Підготовка вчителів до виховання основ етичної культури молодших

школярів в експериментально-дослідній роботі здійснювалася в умовах післядипломної освіти, обласних, районних, шкільних методичних об'єднань, роботи педагогічних рад, в першу чергу, на методологічному рівні (через ознайомлення із філософськими закономірностями, напрямками реформ сучасної освіти, пріоритетами сучасного виховання, вимогами суспільства до виховання дітей, фахової підготовки сучасного вчителя, норм педагогічної етики); теоретичному (через ознайомлення із законами, принципами педагогіки, психології, віковою специфікою та специфікою виховання дітей 1-4-х класів на різних етапах їх становлення, гуманістичними принципами виховання); особистісному (що виявляється в етичній спрямованості педагогічної дії, організації власної педагогічної діяльності на гуманістичних засадах, сформованості етичних переконань, почуттів, уявлень, якостей, стереотипів поведінки); методичному (використання сучасних виховних інноваційних методик в організації виховного процесу); технологічному (знання і доцільне використання методів і засобів етичного виховання, обізнаність з передовим вітчизняним і зарубіжним педагогічним досвідом виховання основ етичної культури тощо). Під час підготовки вчителів використовувалися курси за вибором, тематичні педагогічні ради, лекції, практичні заняття, семінари, „методичний міст“, „педагогічний турнір“, самостійна робота.

Важливим чинником у вихованні основ етичної культури молодших школярів була взаємодія сім'ї і школи, спрямована на підвищення педагогічного рівня батьків, чому сприяла розроблена нами система індивідуальної роботи, що включала відвідування сімей, індивідуальні бесіди, консультації, методичну і психологічну допомогу, розробку рекомендацій з метою покращення виховного клімату сім'ї, створення оптимізації педагогічних умов для виховання основ етичної культури у дітей молодшого шкільного віку та корекції виховних зусиль конкретної сім'ї. Також для батьків проводилися лекції, практичні, семінарські і тренінгові заняття.

До роботи з батьками і дітьми молодшого шкільного віку долучались не лише педагоги експериментальних шкіл, а й представники інших соціальних закладів, зокрема обласних, районних та шкільних бібліотек.

З метою оптимізації виховної роботи, дітей і батьків залучали до діяльності у громадській організації (сімейний клуб „Ipic“), який об'єднував 12 різновікових груп дітей (160 осіб) з різних шкіл м. Черкаси та групу батьків. Заняття у клубі носили комплексний характер і проводилися щодня. Пріоритетна роль відводилася інтерактивним видам роботи з дітьми і батьками (тренінги, рольові ігри тощо), здійснювався обмін інформацією, життєвим і педагогічним досвідом. Діяльність клубу була скерована на гармонізацію і гуманізацію стосунків у сім'ї, конструктивного сімейного і міжсімейного спілкування з метою збагачення виховним досвідом, надання необхідної методичної допомоги, підбору корекційних методик тощо.

Результати формувального етапу експерименту підтверджують ефективність педагогічних умов оптимізації виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Порівняльний аналіз отриманих показників на початку і в кінці експериментальної роботи дає можливість виявити зміни у рівнях вихованості

основ етичної культури у молодших школярів. У результаті проведеної дослідницької роботи в експериментальних групах до високого рівня було віднесено 37,4% учнів 1-4-х класів, у той час, як на початку експериментальної роботи їх було всього 7,8%. Експериментальна робота сприяла росту на 29,6% учнів 1-4-х класів з високим рівнем вихованості основ етичної культури у навчально-виховному процесі. На 18,5% збільшилася група дітей з оптимальним рівнем вихованості основ етичної культури, що стало можливим за рахунок переміщення дітей з середнім і низьким рівнем після засвоєння ними необхідних етичних знань та формування відповідної мотивації і поведінки. На 22,3 % зменшилася група дітей із середнім рівнем вихованості і на 25,8% - з низьким, що доводить ефективність проведеної нами роботи.

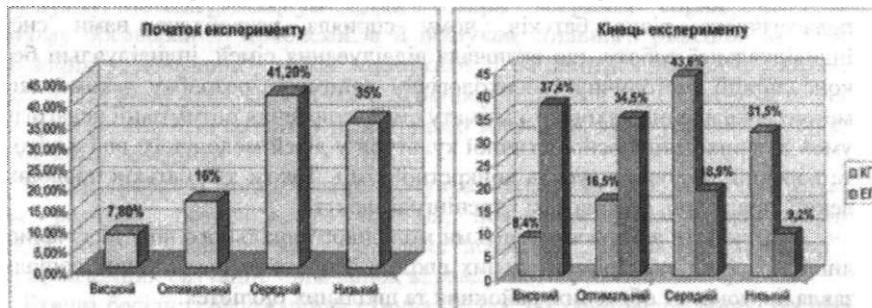
Рівні вихованості основ етичної культури молодших школярів у контрольних групах, у яких не впроваджувалася експериментальна методика, залишилися без істотних змін.

Динаміку змін у рівнях вихованості основ етичної культури у молодших школярів в експериментальних і контрольних групах представлено у гістограмах 1,2.

Динаміка змін у рівнях вихованості основ етичної культури у молодших школярів (у %)

Гістограма 1

Гістограма 2

КГ - контрольні групи,
ЕГ - експериментальні групи

Таким чином, проведена експериментальна робота позитивно вплинула на виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі. Підтвердженням цього може бути динаміка рівнів вихованості, яка простежується від початку роботи до її завершення.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило основні положення гіпотези, дозволило зробити висновки і визначити перспективи подальшої розробки проблеми.

1. Доведено, що проблема оптимізації виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі є актуальною і недостатньо розробленою. Проведене нами дослідження засвідчило наявність певних розходжень у підходах науковців до визначення сутності поняття

„етичної культури“, що залежить від їхньої зорієнтованості на гуманістичну чи авторитарну мораль.

2. Уточнено сутність поняття „основи етичної культури“ стосовно молодших школярів, це інтегральне утворення, що поєднує сукупність знань про базові етичні цінності, такі як: добро, справедливість, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність; уявлення про способи прояву відповідних моральних якостей, їх поцінування і вміння керуватися ними у взаєминах з іншими людьми при здійсненні морального вибору та роботі над собою.

3. Визначено структурні компоненти основ етичної культури молодших школярів (когнітивний, емоційний-ціннісний, діяльнісний), що розкривають специфіку виховання дітей цієї вікової групи і відображають закономірності морального розвитку особистості у виховному середовищі початкової школи.

У дослідженні розроблено критерії вихованості основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі, ідентичні компонентам структури (когнітивний критерій, показниками якого є знання і уявлення молодших школярів про „добро“ і „зло“, справедливість, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність, усвідомлення необхідності дотримуватись принципів добра у власному житті, відповідального ставлення до своїх обов'язків, усвідомлення можливих наслідків своїх вчинків; емоційно-ціннісний критерій, показниками якого є емоційно-позитивне ставлення до базових етичних цінностей, уміння аналізувати і оцінювати життєві явища і події з точки зору гуманістичної етики і етичної культури, потреба керуватися ними у житті, бажання діяти відповідним чином, налаштованість на дотримання етичної культури по відношенню до себе, інших, природи, Батьківщини; діяльнісний критерій, який включає готовність послуговуватися морально-етичними знаннями та цінностями у власній поведінці, уміння мобілізувати знання і досвід для вирішення етичних проблем у конкретних обставинах, здатність протидіяти злу і насильству, передбачати наслідки власних дій і нести за них відповідальність, покладати на себе обов'язок, контролювати і регулювати свою поведінку, діяти морально за власною спонукою, а не за підказками чи вказівками дорослих), що дало змогу виявити чотири групи учнів 1-4-х класів з високим (7,8%), оптимальним (16,0%), середнім (41,2%) і низьким (35%) рівнями вихованості основ етичної культури.

У перебігу констатувального експерименту з'ясовано, що причиною низького рівня вихованості основ етичної культури молодших школярів є відсутність відповідної системи у вихованні дітей, невикористання повною мірою можливостей навчальних предметів і позакласної роботи, одноманітність і неефективність змісту, форм і методів виховання, недостатня активність і підготовленість батьків та різних соціальних інститутів до виховання основ етичної культури у дітей молодшого шкільного віку, нерозуміння вчителями основних понять і завдань виховання основ етичної культури у дітей.

4. Визначено і обґрунтовано педагогічні умови оптимізації виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі, до яких ми відносимо: розробку ефективного змісту, добір доцільних форм і методів виховання молодших школярів, відповідну підготовку вчителів, забезпечення взаємодії школи з батьками та іншими соціальними інститутами,

дотримання усіма суб'єктами виховного процесу ідей гуманістичної етики. Визначено, теоретично обґрунтовано і апробовано зміст, форми і методи виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі, які ставили за мету формування у молодших школярів ціннісного ставлення до себе, до батьків, до оточуючих, до природи, до Батьківщини через актуалізацію етичних знань учнів про добро і зло, справедливість, честь і гідність, совість, обов'язок, відповідальність та їх осмислення, самостійне узагальнення та відкриття моральних істин, визначення критеріїв моральної оцінки явищ і дій, формування в учнів відповідних почуттів, мотивів та потреби чинити морально, закріплення набутих знань у практичній діяльності.

Упровадження у навчально-виховний процес початкової школи форм (індивідуальних, мікрогрупових, групових, колективних, масових) і методів виховання (пояснення, розповіді, етичні бесіди, привчання, вправління, міні-тренінги, аналізу проблемних ситуацій, сюжетно-рольові ігри, ігри-змагання, ігри-драматизації тощо) забезпечило позитивні зрушення у вихованні основ етичної культури молодших школярів, що підтверджено результатами формувального експерименту. Перевірено і доведено, що проведена підготовча робота з педагогами, що здійснювалася на методологічному, теоретичному, особистісному, методичному та технологічному рівнях сприяла формуванню у них етичної і педагогічної культури, підвищенню фахового рівня, збагаченню педагогічного досвіду та майстерності, що забезпечило ефективність виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі. Доведено, що ефективність виховання основ етичної культури у молодших школярів залежить від узгодженої взаємодії педагогів і батьків з метою формування спільних задач і підходів до виховання дітей. Педагогічна взаємодія педагогів і батьків та їх участь у лекторіях, тренінгах, практичних і семінарських заняттях сприяла формуванню і удосконаленню у батьків етичних і педагогічних знань, умінь і навичок; поліпшенню морально-психологічного клімату сім'ї; залученню батьків до участі у масових заходах, клубній та бібліотечній діяльності.

Проведене дослідження підтвердило, що взаємодія школи з батьками та різними соціальними інститутами (бібліотеками, клубами тощо) посилює ефективність виховання основ етичної культури у молодших школярів.

5. Результативність та ефективність розроблених педагогічних умов оптимізації виховання основ етичної культури молодших школярів доведено кількісно-якісними змінами. Показники вихованості основ етичної культури в експериментальних групах на контрольному етапі дослідження значно перевищують показники контрольних груп і в декілька разів перевищують відповідні показники, здобуті на констатувальному етапі дослідження. Кількість учнів з низьким і середнім рівнем вихованості основ етичної культури зменшилась в експериментальних групах відповідно на 25,8% (у КГ - на 3,5%) і 22,3% (у КГ - 2,4%). В експериментальних групах зросла кількість учнів з високим на 29,6 % (у контрольних групах - на 0,5%) і оптимальним на 18,5% (у контрольних групах - 0,5%).

Порівняння початкових і кінцевих результатів засвідчило ефективність

визначених нами педагогічних умов оптимізації виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі та необхідність їх творчого використання у масовій практиці.

Дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі. Подальших досліджень потребують проблеми, пов'язані з екстраполяцією здобутих результатів на інші вікові групи з урахуванням особливостей їхнього розвитку і завдань, що висувуються сьогодні у сфері виховання підростаючого покоління.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Посібники:

1. „Я і Україна": Людина серед людей: [матеріали до уроків у 4 класі] / [упоряд. Гаряча С.А., Ільїна К.Д.]. - Х.: Вид. група „Основа", 2005. - 96 с. - (Б-ка журналу „Початкове навчання"; вий. 5(17).
2. Гаряча С.А. Моя Черкащина: навчальний посібник [для учнів 1 класу] / С.А.Гаряча, Л.Н.Добровольська. Черкаси: Вид-во ЧОІІОПП, 2006. - 89 с.
3. Сходінками Гуманної Педагогіки / [упоряд. Гаряча С.А.] / - Черкаси: Вид-во ОІПОПП, 2008. - 67 с.
4. Чепурна Н.М. Маленькі українці подорожують країнами Євросоюзу: навчальний посібник [для учнів 3-4 класів] / Чепурна Н.М., Гаряча С.А., Добровольська Л.Н. - Черкаси: Вид-во ЧОІПОПП, 2008. - 59 с.
5. Гаряча С.А. Етичний калейдоскоп: навчально-методичний посібник / Світлана Анатоліївна Гаряча / - Черкаси: Вид-во ЧОШОПП, 2009. - 89 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

6. Гаряча С.А. Мистецтво вчити і виховувати /С.А.Гаряча // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук, праць Уманського державного педагогічного університету ім. П.Г. Тичини. - Умань, 2004. - Вий. 10. - С. 145- 149.
7. Гаряча С.А. Виховання основ етичної культури в теорії і практиці сучасного виховання /С.А.Гаряча // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук, праць/ ред. Бех І.Д. та ін.] -К., 2006.-С.77-83.
8. Гаряча С.А. Проблеми виховання основ етичної культури у дітей у теорії суспільних наук / С.А.Гаряча // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук, праць / ред. Бех І.Д.]. - Кам'янськ-Подільський, 2007. - Т.1. - Вип. 10. - С.482-485.
9. Гаряча С.А. Формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання / С.А.Гаряча, К.О.Журба // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: [зб. наук, праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини / ред. Побірченко Н.С. та ін.]. - Умань: РВЦ „Софія", 2007. - Вип. 22. - С. 22-29;
- 10.Гаряча С.А. Стан виховання етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі / С.А.Гаряча // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук, праць /

ред. Т.І.Сущенко та ін.] - Запоріжжя. - 2009. - Вип. 53. - С. 122-129.

11. Гаряча С.А. Використання виховного потенціалу шкільних предметів у вихованні основ етичної культури молодших школярів /С.А.Гаряча // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук, праць / ред. І.Д.Бех та ін.]. - Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2009.-Вип. 13.-Кн. 1.-С. 343-352.
12. Гаряча С.А. Виховання основ етичної культури молодших школярів / С.А.Гаряча // Початкова школа. - 2010 - №3 - С. 70 - 71.

Інші публікації:

13. Гаряча С.А. Найгуманніша місія - учитель / С.А.Гаряча // Педагогічний вісник. - 2008. - №2. - С. 39 - 41.
14. Гаряча С.А. Виховання основ етичної культури молодших школярів / С.А.Гаряча // Педагогічний вісник. - 2007. №3. - С. 28 - 30.

АНОТАЦІЯ

Гаряча С.А. Виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2010.

Дисертація присвячена проблемі виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі. У роботі проаналізовано філософські, психологічні та педагогічні аспекти досліджуваної проблеми. Уточнено сутність і структуру основ етичної культури. Розглянуто базові етичні цінності, які є визначальними у вихованні основ етичної культури у молодших школярів. Розроблено критерії і показники, виявлено рівні вихованості основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі. Визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови оптимізації виховання основ етичної культури молодших школярів. Такими визнано: збагачення змісту навчально-виховного процесу гуманістичною етикою, запровадження активних та інтерактивних форм і методів його реалізації; підготовки вчителів до виховання у молодших школярів основ етичної культури; забезпечення взаємодії школи з сім'єю та іншими соціальними інститутами в плані виховання у молодших школярів основ етичної культури; дотримання ідей гуманістичної етики.

Ключові слова: основи етичної культури, молодші школярі, педагогічні умови, зміст, форми, методи виховання.

АННОТАЦІЯ

Гарячая С.А. Воспитание основ этической культуры младших школьников в учебно-воспитательном процессе. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. - Институт

проблем воспитания АПН Украины, Киев, 2010.

Диссертация посвящена проблеме воспитания основ этической культуры у младших школьников в процессе учебно-воспитательной работы.

Доказано, что проблема оптимизации воспитания основ этической культуры у младших школьников в процессе учебно-воспитательной работы является актуальной и недостаточно изученной. Проведенное исследование показало определенные расхождения в подходах ученых к определению понятия „этической культуры“, что зависит от их ориентации на гуманистическую или авторитарную мораль.

Уточнено содержание понятия „основы этической культуры“ относительно детей младшего школьного возраста, которые определяются как совокупность знаний базисных этических категорий, таких как: добро и зло, справедливость, честь, достоинство, совесть, обязанности, ответственность; представлений о способах проявления соответственных личных моральных качеств, умения руководиться ими у взаимоотношениях с другими людьми во время совершения морального выбора и работе над собой.

Обоснованы возрастные особенности детей младшего школьного возраста, отражающие закономерности нравственного развития личности в воспитательной среде начальной школы.

В исследовании определены критерии воспитанности основ этической культуры младших школьников идентичные компонентам (когнитивный, эмоционально-ценностный, деятельный), показатели которых помогли выделить четыре группы детей с высоким, оптимальным, средним и низким уровнями воспитанности основ этической культуры.

Определены, обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия оптимизации воспитания основ этической культуры младших школьников в учебно-воспитательном процессе, к которым мы относим разработку содержания, форм и методов воспитания младших школьников, соответствующую подготовку учителей, взаимодействие с родителями и представителями других социальных институтов, соблюдение всеми субъектами воспитательного процесса положений гуманистической этики.

Результаты констатирующих срезов засвидетельствовали о том, что причина низкого уровня воспитанности основ этической культуры младших школьников это отсутствие соответственной системы воспитания детей, не использование в полном объеме возможностей учебных предметов и внеклассной работы, однообразия содержания, форм и методов воспитания, недостаточная активность и подготовленность учителей, родителей и разных социальных институтов к воспитанию основ этической культуры у детей младшего школьного возраста.

Работа по разработанной нами методике преследовала цель воспитания у младших школьников ценностного отношения к себе, родителям, окружающим, природе, Родине через актуализацию этических знаний учащихся о добре и зле, справедливости, чести, достоинстве, совести, обязанности, ответственности их осознания, переживания и закрепления в поведении.

Внедрение в учебно-воспитательный процесс начальной школы форм (индивидуальных, микрогрупповых, групповых, коллективных, массовых) и

методов воспитания (объяснение, рассказ, этическая беседа, упражнение, приучение, мини-тренинги, анализ проблемных ситуаций, сюжетно-ролевые игры, игры-соревнования, игры-путешествия, игры-драматизации и т.п.) обеспечили положительные сдвиги в воспитании основ этической культуры младших школьников, что нашло свое подтверждение в результатах формирующего эксперимента.

Проверено и доказано, что оптимизация воспитания основ этической культуры младших школьников зависит от согласованных действий учителей, семьи и представителей других социальных институтов с целью формирования общих задач и подходов в воспитании детей.

Количественные и качественные показатели, представленные в результатах эксперимента по внедрению разработанной методики, свидетельствуют об эффективности содержания, форм, методов воспитания и необходимости их творческого использования в массовой практике.

Проведенный эксперимент подтвердил основные положения сформулированной гипотезы, что помогло сделать выводы и определить перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: основы этической культуры, младшие школьники, педагогические условия, содержание, формы и метода воспитания.

ANNOTATION

Garyachaya S.A. Education of bases of ethics culture of junior pupils' during the process of primary school's education and upbringing work. - Manuscript.

Thesis on getting a scientific degree for the candidate of Pedagogical sciences in specialty 13.00.07 - Theory and methods of education. - The Institute of upbringing problems of the APS of Ukraine, Kyiv, 2010.

The the defines the problem of basic formation of junior pupils' ecthics culture during the process of primary school education and upbringing work. Philosophical, psychological and pedagogical aspects of research problem are analyzed. Special attention is paid to the essence and structure of the bases of ethics culture. Basic ethics values which determine moral education of children of primary school are analyzed The criteria and indices of formed junior pupils' bases of ethics culture during the process of primary school education and upbringing work are detected. The effectiveness of matter, forms and methods of formation of junior pupils on the bases of ethics culture during the process of primary school education and upbringing work and pedagogical interaction of parents and teachers and other social institutes are experimentally tested.

Key words: bases of ethics culture, junior pupils, pedagogical circumstances, maintenance, forms and methods of education.

Підписано до друку 15.04.2010 р.

Формат 60x90/16

Ум. друк. арк. 0,9. Обл вид. арк. 0,9.

Тираж 150 прим. Зам № 442.

Друкарня "Черкаський ЦНТЕІ"
18002, Україна, м. Черкаси, б-р Шевченка, 205
тел. (0472) 45-28-13